P. GRABIEL FABRICY O.P. U MIKIEL ANTON VASSALLI

Xi sitt snin ilu, waqt li kont fil-Biblijoteka tal-Istitut tagħna "Angelicum" ta' Ruma, ġie f'idejja ktieb ta' Mikiel Anton Vassalli, illi kien ta lil P. Grabiel Fabricy, O.P., teologu tal-*Biblioteca Casanatense*. Patri Grabiel kiteb żewġ tagħrifiet żgħar fuq il-ktieb, waħda fuq il-kittieb Vassalli, u l-oħra fuq isem il-ktieb.

Ftit xhur ilu, u sewwa sew fid-29 ta' Novembru tas-sena l-oħra, is-Sur Nin Cremona kitibli u qalli, illi huwa qiegħed jikteb il-ħajja ta' Mikiel Anton Vassalli, u li jixtieq li jiena nsiblu xi ħaġa fuq il-ħdax il-sena li dan il-għaref tagħna għadda ġewwa Ruma qabel is-sena 1796.

S'issa għad ma stajtx naqdi lis-Sur Cremona, il-għaliex fl-Arkivju tal-Congregazzjoni tal-Propaganda, ma hemm xejn fuq Vassalli; nittama illi malli l-Biblijoteka l-ġdida tal-Kulleġġ tal-Propaganda tkun lesta, wieħed ikun jista' jsib xi ħaġa fir-Reġistri tal-Kulleġġ.

Fil-waqt li aħna nisteanew ix-xogħol tas-Sur Cremona, sejjer nikteb dawn il-kelmtejn fuq iż-żewġ tagħrifiet li ħallielna P. Grabiel Fabricy.

Il-Kardinal Ġirolamu Casanata, imwieled Napli minn familja spanjola fit-13 ta' Frar 1620, miet Ruma fit-3 ta' Marzu 1700. Hawn kien ukoll Inkiżitur ta' Malta fl-1658, ħalla ħafna mill-ġid tiegħu lill-Ordni Dumnikan, sabiex iżomm u jkabbar dejjem l-imsemmija *BibliotecaCasanatense*, li għandha tkun miftuħa għal kullħadd, u fiha jkun hemm kull jum żewġ skejjel fuq is-"Somma" ta' San Tumas, u li jkun hemm Kulleġġ ta' sitt teoloġi sabiex jaħdmu u jaqbżu għall-fidi nisranija u għas-Santa Sede. Dawn is-sitt teoloġi kellhom ikunu: taljan, franċiż, spanjol, ġermaniż,fjamming u ngliż(1). Mita l-gvern taljan daħal Ruma fl-1870 l-Ordni Dumnikan kien għadu jagħmel id-dmir tiegħu sabiex ix-xewqat tal-kbir Kard. Casanata jiġu dejjem imwettqa, iżda l-Patrijiet malajr

(1) Fuq din il-Biblijoteka ara dak li kitbu P. R. Coulon, o.p., *Le mouvement Thomiste au XVIIIe siecle*, fir-*Revue Thomiste*, XIX (1901), 429-444; 628-640. P. Mortier, o.p., *Histoire des Maîtres Généraux de l-Ordre des Frères Prêcheurs*, VII, Paris 1914, 249-254.

ġew imkeċċijin u l-Biblijoteka, għad li minn dak iż-żmien ftit u xejn kisbet ħwejjeġ ġodda, għadha dejjem miftuħa għal min irid imur fiha.

Il-*Biblioteca Casanatense* kienet waħda mill-aħjar, mhux biss ta' Ruma, iżda tad-dinja kollha, u ftit huma l-għorrief li kienu jmorru Ruma u ma jmorrux jaħdmu fiha. Ma għandniex għaldaqshekk nistagħġbu li M. A. Vassalli, mita kien Ruma, mar ukoll fil-*Biblioteca Casanatense* u sar ħabib ta' P. Grabiel Fabricy, li f'dak iż-żmien kien wieħed mis-sitt teoloġi tal-Biblijoteka.

Mita fl-1791 Mikiel Anton Vassallo ħareġ wieħed mill-kotba tiegħu, u sewwa sew dan li għandna f'idejna, huwa mar u ħa wieħed lil P. Fabricy, u dan b'tifkira kiteb wara l-qoxra dawn il-kelmiet :

DONUM CL. AUCTORIS, MELITENSIS

ÆTATIS ANNUM TRIGESIMUM VIX AGENTIS.

"Mogħti mill-wisq magħruf kittieb, Malti li bil-kemm għandu tletin sena".

Billi aħna qatt ma kellna għalfejn nitkixxfu fuq il-ħajja ta' M. A. Vassalli, ma nafux sewwa dak li huwa magħruf fuq dan il-kittieb ta' lsienna. Naħsbu li s-Sur Cremona fil-ħajja li qiegħed jikteb, igħidilna sewwa mita twieled M. A. Vassalli. Jekk dan ma huwiex magħruf, minn din it-tagħrifa ta' P. Fabricy nistgħu naraw, illi Vassalli fis-sena 1791 kellu mat-tletin sena, iġifieri illi twieled fl-1761, u li kien Ruma aktarx minn xi ftit żmien fl-1791. (*)

Dan il-ktieb tal-għaref Malti jġib dan l-isem :

"*Michaelis Antonii Vassalli* (1) *Mylsen Phoenico-Punicum*

(*) Mikiel Anton Vassalli twieled Ħaż-Żebbuġ fil-5 ta' Marzu, 1764. Naħsbu għalhekk li dan il-ktieb kien tah lil P. Fabricy fl-1794, tlitt snin wara li kien ippubblikat.

A. C.

(1) Billi dan il-ktieb ġie miktub bil-latin, il-kittieb waħħal ismu, bħal ma kienu jagħmlu fi żmienu, bil-latin ukoll; u billi hawn kellu jkun *genitiv* kiteb *Michaelis Antonii Vassalli*. Il-familji ta' dan l-isem f'Malta huma kollha *Vassallo* u mhux *Vassalli*, għalhekk naħsbu illi għandu jinkiteb *Vassallo* u mhux *Vassalli*, bħal ma jiktbuh xi wħud. Ara wkoll il-ktieb tal Kan. Pietru Franġiskn Agius *De Soldanis* (*Sultana*), li jitħaddet ukoll fuq l-ilsien Malti u ħareġ f'Ruma wkoll fl-1750.

sive Grammatica Melitensis, Romae MDCCXCI, Sumptibus Auctoris"

Wara l-ewwel faċċata P. Fabricy kiteb dawn il-kelmiet :

fr. Gabriel Fabricy ord. praed.

Theologus Casanatensis

Cl. Auctoris Donum

Tò Mylsen in Melitensi Dialecto idem significat ac lingua. "*Mylsen* bil-Malti jfisser ilsien".

Ma huwiex fi ħsiebna nitħaddtu fuq din il-Grammatka ta' Vassalli: nittamaw, jew aħjar nistennew, ix-xogħol tas-Sur Cremona, li mingħajr biża' nistgħu ngħidu li jurina min kien dal-kbir ħabib tal-ilsien Malti.

Ruma, 11 ta' Marzu 1931.

P. Serafin M. Zarb O.P.